

KRATAK NUMERICKI OSVRT NA PROBLEM IZBEGLIŠTVA TOKOM JUGOSLOVENSКИH RATOVA (1991-1999)

Borislav Radovic

"A vi, odakle vi dolazite?"

"Niotkuda!"

Odgovor jedne prestrašene slavonske seljanke na pitanje novinarkе TV Beograd, na peronu beogradske železnice stanice, novembra 1991.

*

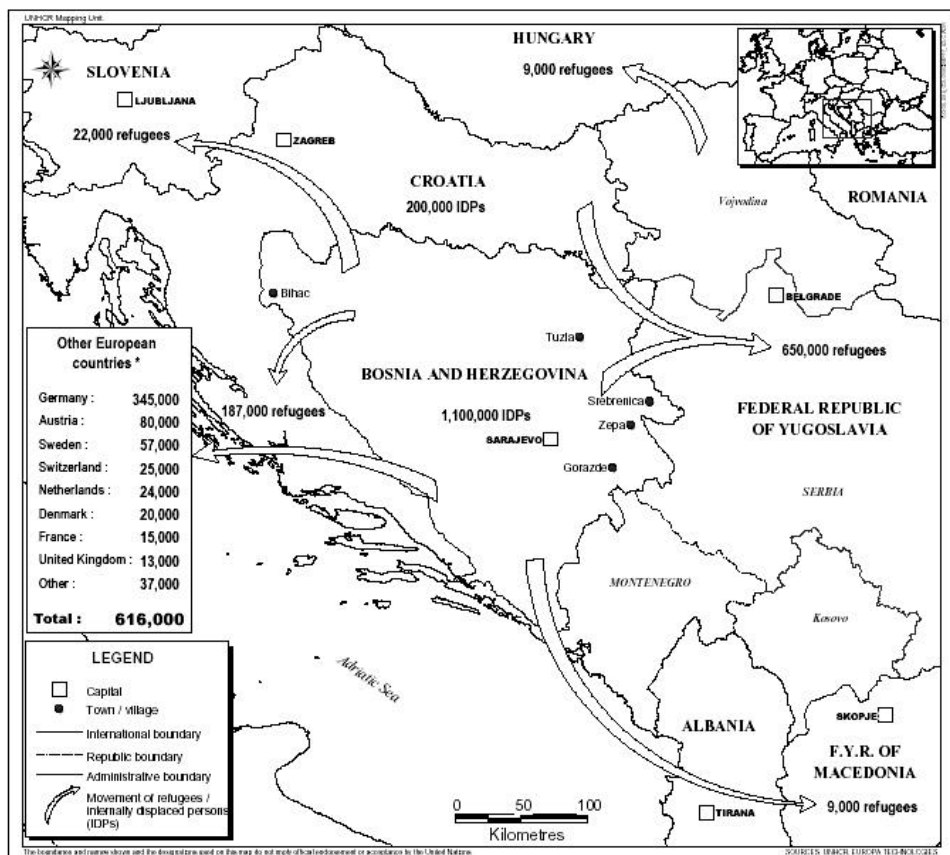
Tokom devedesetih godina dvadesetog veka na prostoru bivše Socijalisticke Federativne Republike Jugoslavije odigrala su se cetiri ratna sukoba:

1. rat u Sloveniji (27. juni – 7. juli 1991),
2. rat u Hrvatskoj (leto 1991 – 1995),
3. rat u Bosni i Hercegovini (prolece 1992 – novembar 1995), i
4. rat izmedju NATO pakta i Savezne Republike Jugoslavije, to jest Srbije i Crne Gore (23. mart – 11. juni 1999).

Svaki od ta cetiri ratna sukoba proizveo je kontingent izbeglica (osoba koje su napustile svoju maticnu republiku i otišle bilo u neku drugu republiku bivše Jugoslavije, bilo u neku trecu zemlju) i interno raseljenih lica (osoba koje su izbegle na druga mesta *unutar* svoje maticne republike). Ali, ma kako ih nazivali, «izbeglice» i «interno raseljena lica» su delili jednu suštinsku stvar: radilo se o ljudima koji su zbog rata morali da napuste domove pokušavajući da svoje slomljene živote nastave negde drugde. U ogromnoj vecini slucajeva radilo se o

sasvim obicnim, iseljavanju nesklonim ljudima koji sve do poslednjeg trenutka nisu verovali da ce do rata uopšte doći, iako je akutna faza jugoslovenske politicke krize pocela barem dve godine pre izbijanja prvog otvorenog ratnog sukoba krajem juna 1991. godine u Sloveniji. U prilog našoj tezi o optimizmu obicnog jugoslovenskog coveka navodimo činjenicu da je fenomen masovnog izbeglištva poceo *tek nakon* izbijanja klasicnih oružanih sukoba koji su podrazumevali najmanje dve velike organizovane oružane grupe u sukobu.

A kada su ti sukobi poceli, i Jugoslavija se zapalila u citavom nizu ratova,¹ došlo je do prave eksplozije prinudnog raseljavanja.

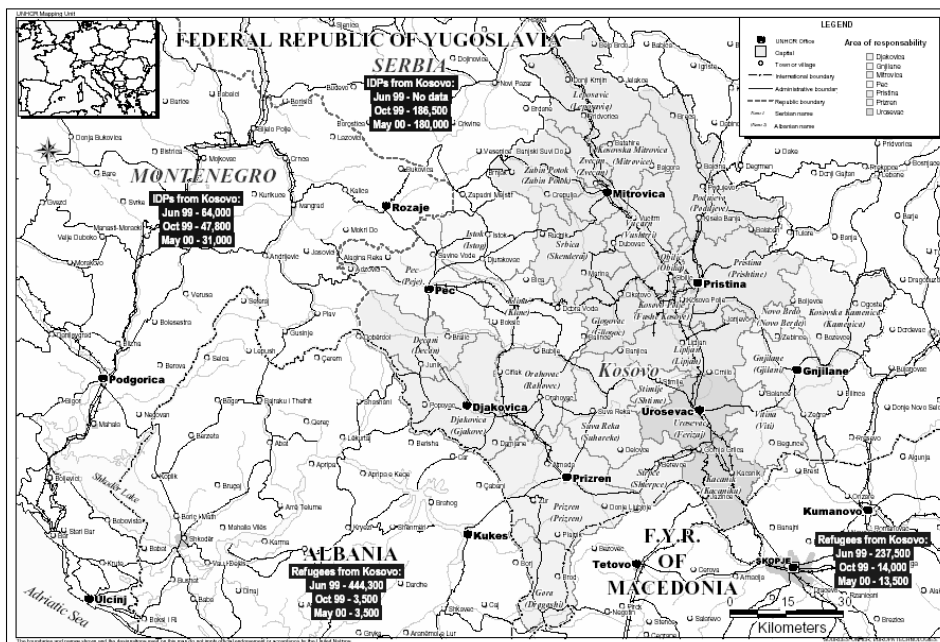
* The figures for other European countries are from Sept. 1996 and are based on information made available to UNHCR by governments (Humanitarian Issues Working Group, HIM/G96/6, 11 Dec. 1996).

Izvor: UNHCR (www.unhcr.ch)

¹ Ovaj rad se ne bavi uzrocima i događajima koji su doveli do raspada Jugoslavije i jugoslovenskih ratova, buduci da smo tom temom pokušali da se bavimo u našem radu “Jugoslovenski ratovi 1991-1999 i neke od njihovih društvenih posledica” (www.ian.org.yu/tortura/srp/monografija.htm). Stoga molimo citaoca da ovaj rad shvati kao dodatak tom pokušaju.

KRATAK NUMERICKI OSVRT NA PROBLEM IZBEGLIŠTVA TOKOM JUGOSLOVENSKIH RATOVA (1991 – 1999)

Ma koliko bila spektakularna, ova tragicna mapa ipak ne ilustruje sva velika izbeglicka kretanja tokom jugoslovenskih ratova. Ona, naime, ne pokazuje kretanja izbeglica tokom i nakon rata između NATO pakta i Savezne Republike Jugoslavije, u prolece i leto 1999. godine. Na sledecoj mapi prikazana je izbeglicka situacija nakon tog rata.

Izvor: UNHCR (www.unhcr.ch)

Ako saberemo brojeve sadržane u gornje dve mape, i ako te podatke uporedimo sa Popisom stanovništva iz 1991, dobićemo sledeće (zapanjujuće) podatke: na 23 528 230 stanovnika nekadašnje SFRJ bilo je 3 725 300 izbeglica i interno raseljenih lica, to jest 15.83 % ukupne populacije. Drugim recima, gotovo *svaki šesti stanovnik bivše SFRJ doživeo je situaciju izbeglištva ili internog raseljavanja!*

Ako, pak, u analizu uključimo samo teritorije na kojima se *de facto* odvijao rat (Hrvatsku, Bosnu i Kosovo)², onda su cifre još dramatičnije: na ukupno 11 079 665 stanovnika ovih teritorija bilo je 3 716 300 izbeglica i interno raseljenih lica, to jest 33.54 % ukupnog stanovništva, što znači da je *svaki treci stanovnik ovih teritorija bio izbeglica ili interno raseljeno lice.*

² Ovde isključujemo Sloveniju.

Ako, napokon, pogledamo relevantne cifre za svaku od ovih teritorija ponaosob, videćemo da je za Hrvatsku (4 760 344 stanovnika) ta cifra bila 15.58%, za Bosnu (4 364 574 stanovnika) 51.08%, a za Kosovo (1 954 747 stanovnika) 47.7%. Drugim recima, tokom ratova u ovim zemljama izbeglicku sudbinu doživeo je *gotovo svaki šesti stanovnik Hrvatske i svaki drugi stanovnik Bosne i Kosova!*

Tužna istorijska senka ovog procesa je cinjenica da su mnoga od lica zahvacenih jugoslovenskim ratovima cak i danas izbeglice i raseljena lica. Tako, UNHCR 2003. godine (za interno raseljena lica) i 2004. godine (za izbeglice) izveštava:

Zemlja	Broj izbeglica	Broj interno raseljenih lica
Hrvatska	4 387 ³	31 279 ⁴
Bosna i Hercegovina	22 517 ⁵	404 721 ⁶
Srbija i Crna Gora	291 415 ⁷	256 891 ⁸

Iz gornjih brojeva je vidljivo da je do 2004. godine Hrvatska uglavnom rešila problem, da je Bosna uglavnom rešila problem izbeglica ali da ostaje opterećena ogromnim brojem interno raseljenih lica, dok je Srbija i Crna Gora opterećena kako ogromnim brojem izbeglica tako i ogromnim brojem interno raseljenih lica. To ju je cak i 2004. godine (dakle, pet godina nakon kosovskog i devet godina nakon hrvatskog i bosanskog rata) cinilo najopterećenijom od svih bivših jugoslovenskih zemalja.

U stvari, ako posmatramo *samo broj interno raseljenih*, videćemo da su Bosna i Hercegovina i Srbija i Crna Gora 2004. godine, bile među deset najopterećenijih zemalja u svetu:

³ *Refugee trends 1 january – 30 june 2004 - refugee populations, new arrivals and durable solutions in 81, mostly developing, countries*, str. 4, UNHCR (www.unhcr.ch).

⁴ *2003 global refugee trends - overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR*, tabela 1 (www.unhcr.ch).

⁵ *Ibid.* str. 4.

⁶ *2003 global refugee trends - overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR*, tabela 1 (www.unhcr.ch).

⁷ *Refugee trends 1 january – 30 september 2004 - refugee populations, new arrivals and durable solutions in 73, mostly developing, countries*, str. 6, UNHCR (www.unhcr.ch).

⁸ *2003 global refugee trends - overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR*, tabela 1 (www.unhcr.ch).

KRATAK NUMERICKI OSVRT NA PROBLEM IZBEGLIŠTVA TOKOM
JUGOSLOVENSКИH RATOVA (1991 – 1999)

Interno raseljena populacija kojoj UNHCR pruža pomoć (1. januar 2004. godine)	
Država	Broj interno raseljenih lica
Kolumbija	1 244 400
Azerbedžan	575 600
Liberija	531 600
Šri Lanka	386 100
Rusija	368 200
Bosna i Hercegovina	327 200
Gruzija	260 200
Srbija i Crna Gora	256 900
Avganistan	184 300
Obala Slonovace	38 000

Izvor: *Refugees by Numbers, 2004 Edition*, str. 12, UNHCR (www.unhcr.ch)

*

Osvrnemo li se još jednom na prethodno iznete brojke, možemo se zapitati: cemu bi trebalo pripisati zapanjujuću masovnost prisilnog raseljavanja tokom jugoslovenskih ratova? Po našem mišljenju, odgovor daje pet glavnih uzroka.

1. Svi jugoslovenski ratovi (sa izuzetkom slovenackog) bili su takvi da su se oružani sukobi vodili i u manjim i u vecim naseljenim mestima. Dugacak je spisak gradova koji su bili granatirani ili su se našli u opsadi (Vukovar, Mostar, Zadar, Pakrac, Gospic, Karlovac, Derventa, Drvar, Sarajevo, Dubrovnik...). To znaci da se ogroman broj civila fizicki zatekao na mestu borbi.
2. Još gore, civili su vrlo cesto bili *namerna meta* neprijateljstva oružanih grupa i lokalnih politickih vlasti u okviru procesa nazvanog «etničko čišćenje», koji podrazumeva skup mera policijskih, vojnih i politickih vlasti preduzetih s ciljem da jedna etnicka grupa nestane s date teritorije ili postane brojcano beznacajna. Te mere su išle od «čišćenja» gvozenom metlom artiljerije i tenkova, preko razlicitih oblika fizickog i seksualnog nasilja, pa sve do izbacivanja iz stanova i kuca, oduzimanja imovine, otpuštanja s posla, gubitka raznih gradanskih i socijalnih prava, i svih mogucih oblika pritiska, diskriminacije, zastrašivanja i poniženja.⁹

⁹ Detalji o mehanizmima, ucesnicima i žrtvama, geografskim lokacijama, efektima i ljudskoj drami etnickog čišćenja u jugoslovenskim ratovima sadržani su u pravom mnoštvu izveštaja i publikacija, a mi pre svega preporucujemo one koje su objavili Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija za ljudska

3. Jugoslovenski ratovi su, kao i gotovo svi drugi veliki ratovi u Evropi, doneli sa sobom ono što bismo mogli nazvati «ratna beda», a pod cim podrazumevamo opšte osiromašenje svih aspekata života. Osim cesto nepodnošljive socijalne i politicke klime, jugoslovenski ratovi su nametnuli stanovništvu surove životne uslove, cak i u krajevima gde nije bilo konkretnih borbi ili «etnickog čišćenja». Ubrojimo li tu i masovan gubitak posla (usled sveopšte ekonomske krize izazvane ratom) i prinudnu mobilizaciju, postace razumljivije zašto su mnogi ljudi odlucili da napuste svoj dom i postanu izbeglice.
4. Ljudi nisu odlazili samo pod pretnjom nasilja, vec su to cinili i kada bi teritorija na kojoj žive mirovnim sporazumom stavljena pod vlast bivše protivnicke strane u ratu. To se desilo na bezbroj mesta u Bosni nakon postizanja Dejtonskog sporazuma (novembra 1995), a isto tako i u Hrvatskoj nakon postizanja Erdutskog sporazuma i nakon konacne reintegracije teritorije bivše Republike Srpske Krajine u Republiku Hrvatsku, 1998. godine.
5. Najzad, i najbitnije, šokantnu masovnost izbeglickih kretanja u jugoslovenskim ratovima treba pripisati cinjenici da su to bili *interetnicki ratovi* na *etnicki mešovitim teritorijama*. Kao što znamo, SFRJ je bila etnicki mešovita država, uređena tako da su pojedini delovi (republike i pokrajine) obuhvatali vecinu (takozvanih konstitutivnih) naroda i vecih nacionalnih manjina. Možemo reci da je svaki konstitutivni narod (ili velika nacionalna manjina) imao svoju maticnu republiku (ili pokrajinu) koja je *uglavnom* obuhvatala dati narod ili nacionalnu manjinu. Ovo «uglavnom» postaje jasnije ako pogledamo tabelu koju smo konstruisali na osnovu poslednjeg predratnog popisa iz 1991. godine:

KRATAK NUMERICKI OSVRT NA PROBLEM IZBEGLIŠTVA TOKOM
JUGOSLOVENSКИH RATOVA (1991 – 1999)

RASPORED GLAVNIH ETNICKIH GRUPA po REPUBLIKAMA SFRJ (prema Popisu iz 1991)¹⁰						
	Hrvati	Slovenci	Muslimani	Srbi	Crnogorci	Makedonci
u Hrvatskoj	3 708 308	23 802	47 603	580 762	9 521	4 760
u Sloveniji	53 688	1 718 318	26 725	47 097	4 233	4 412
u Bosni	755 895	■	1 905 829	1 369 258	■	■
u Srbiji (sa obe pokrajine)	109 214	8 340	237 358	6 428 420	140 024	47 577
u Crnoj Gori	6 249	407	89 932	57 176	380 484	860
u Makedoniji	■	■	■	44 159	■	1 314 283
Ukupno	4 633 354	1 750 867	2 307 447	8 526 872	534 262	1 371 892
Van matične republike	925 046	32 549	401 618	2 098 452	153 778	57 609
% van matične republike	19.96	1.86	17.4	24.6	28.79	4.2

■ = uključeni u popisnu rubriku «Ostali». Pretpostavljamo da se radilo o malim, numericki zanemarljivim kontingentima.

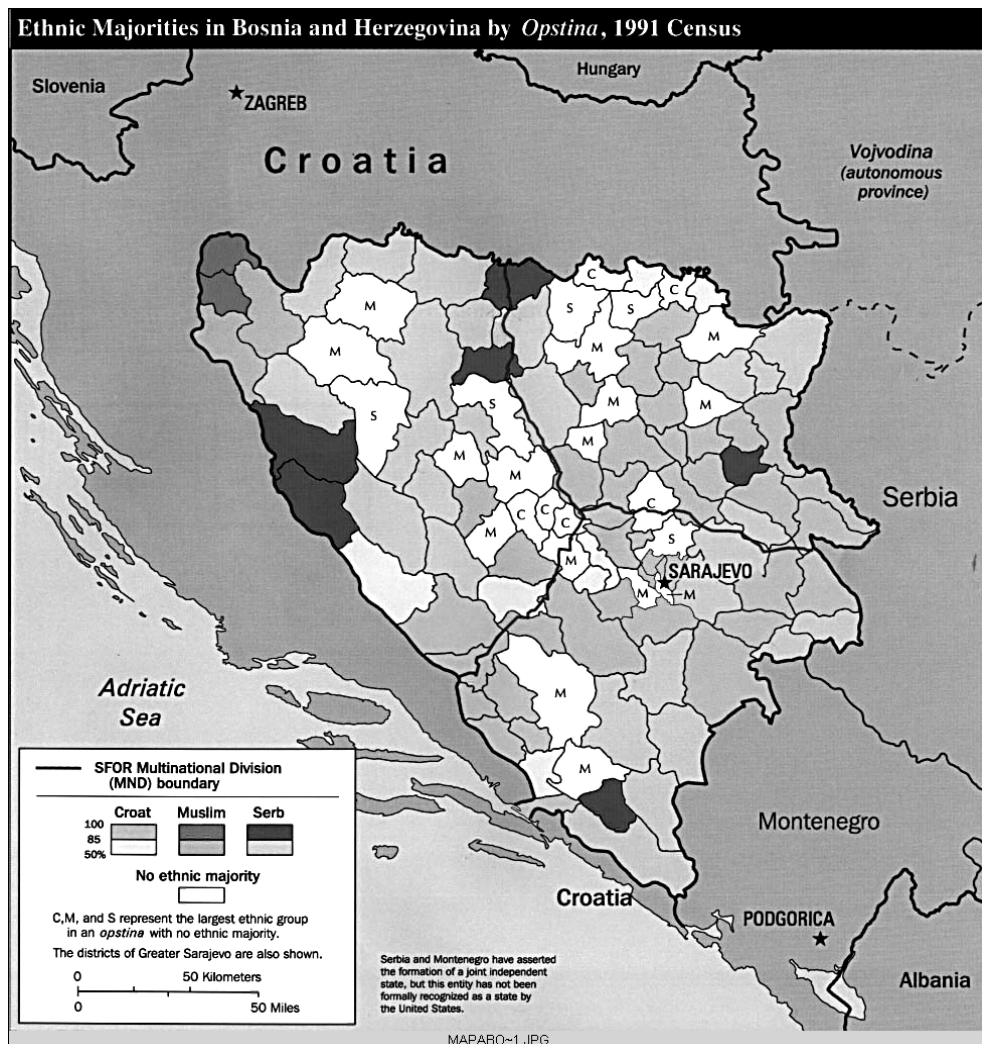
Tabela sasvim jasno pokazuje da je obuhvat pojedine etnicke grupe od strane njene matične republike varirao od republike do republike. U slučaju raspada Jugoslavije po ondašnjim republičkim granicama (a baš takav raspad je sankcionisala međunarodna zajednica na temelju mišljenja i preporuka Arbitražnog komiteta Konferencije o Jugoslaviji, poznatijeg pod imenom «Badinterova komisija»),¹¹ van matične republike bi ostao minimalan broj Makedonaca, a narocito Slovenaca, dok bi takav rasplet događaja van matične republike zadesio čak šestinu etnickih Muslimana, petinu etnickih Hrvata i četvrtinu etnickih Srba. Drugim recima, ako bi se SFRJ raspala po granicama ondašnjih republika (koje bi onda postala «tvrde», internacionalne granice) to bi značilo da bi Muslimani ostali s velikom nacionalnom manjinom (pre svega u Srbiji, u oblasti Sandžaka), Hrvati s velikom manjinom u Bosni (i malom, ali nikako zanemarljivom manjinom u

¹⁰ *Popis 1991*, Savezni zavod za statistiku, CD-ROM, Beograd, 1997.

¹¹ Kapitalan značaj ovakvog međunarodno-pravnog rešenja, kao i značaj ostalih mišljenja Badinterove komisije, promakao je mnogim analiticarima jugoslovenskih konflikata. Za izvrsnu analizu konteksta i posledica odluka Badinterove komisije pogledaj: Roland Rich, "Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union" (<http://www.ejil.org/journal/Vol4/No1/art4.pdf>). Citalac može naci celokupan tekst odluka Badinterove komisije u: Alain Pellet, "The Opinions of the Badinter Arbitration committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples" (www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html).

Srbiji), a Srbi, pak, s velikim manjinama u Bosni i Hrvatskoj (pre svega u Slavoniji, kao i u okviru onog što se naziva «Krajina»).

Ali, nije samo *medurepublicka* etnička mešavina predratne Jugoslavije bila značajna. Takvo stanje je bilo narocito izraženo *unutar* pojedinih republika, a pre svega unutar Bosne i Hercegovine:

Izvor: http://www.lib.utexas.edu/maps/bosnia/ethnic_majorities_97.jpg

Vec i letimican pogled na ovu mapu pokazuje izuzetnu kompleksnost geografske distribucije glavnih etnickih grupa u Bosni. Slika onoga što je srpski

politicar Vuk Drašković nazvao «leopardovom kožom» već je i laiku mogla da sugeriše da bi interetnički rat, ako izbije u Bosni, bio izuzetno krvav. Naime, svaka logika teritorijalnog razdvajanja i spajanja etničkih grupa morala se sudariti sa sledeće tri tvrde činjenice:

1. nepostojanje kompaktnih etničkih teritorija (na primer, podeljenost muslimanske populacije na istocnu i zapadnu grupu opština; podeljenost hrvatske populacije na južnu, centralnu i severnu grupu; podeljenost srpske populacije na istocnu i zapadnu grupu);
2. postojanje grupa opština «odsecenih» od matične republike ili republickog centra («odsecenost» zapadne grupa «muslimanskih» opština, takozvanog «Bihackog džepa», od Sarajeva; «odsecenost» «hrvatskih» opština iz Centralne Bosne od Hrvatske; «odsecenost» zapadne «srpske» grupe od Srbije); i
3. postojanje velikog broja opština sa velikom etničkom izmešanošću.

Ali teritorijalna etnička distribucija je bila još komplikovanija nego što to gornja mapa ilustruje. Naime, gotovo da nije bilo opštine u BiH koja, mada na gornjoj mapi izgleda prevashodno «muslimanska», «hrvatska» ili «srpska», nije sadržavala brojna *monoetnička* naselja nevecinskih etničkih grupa. Ali, stvari su bile još komplikovanije, budući da su *gotovo svi* opštinski centri u BiH (a to su bila najveća mesta, tj. gradovi) bili multietnički, dok su manja naselja (tj. sela) u njihovom okruženju bila monoetnička, sa velikom ucestalošću sela nevecinske etničke grupe. U stvari, sociološka istina predratne Bosne bi se mogla izraziti i ovako: *multietnički gradovi, monoetnička sela*.¹² U bosanskim gradovima su Muslimani, Hrvati i Srbi živeli zajedno, ali su u selima živeli odvojeno.

U slučaju izbijanja interetničkog rata, takva situacija je obećavala barem dve užasavajuće stvari:

¹² I u tome je jedna od najvećih tragedija bosanskog rata. Ne samo što je selo (svuda, a ne samo u Bosni) prijemčivije za ideje i sentimente etničkog nacionalizma već i je rat brutalno prekinuo dalju modernizaciju bosanskog društva i dalju urbanizaciju, koja je jedan od njenih osnovnih ciljeva. Da se nastavio miran razvoj Bosne, svi su izgledi da bi nebežna urbanizacija, sa svim što ona donosi (umnožavanje svakovrsnih kontakata i opšte povećanje geografske i socijalne pokretljivosti), doprinela svakovrsnom mešanju raznih etničkih grupa i izgradnji snažnog multietničkog društva, a pre svega nadetničkom, građanskom samoodređenju pojedinaca. U prilog ovoj tezi možemo izneti činjenicu da je ogromna većina građana BiH koji su se na popisu 1991. izjasnili kao Jugosloveni (ukupno 239 857, to jest, 5,49% opšte populacije) živela u glavnim opštinskim mestima, tj. gradovima. Ta cifra postaje još informativnija ako uočimo da su se žitelji bosanskih gradova već od 50 00 stanovnika 2,67 puta češće od bosanskog proseka izjašnjavali kao Jugosloveni. Možemo reci da je jugoslovenstvo bilo *građanski* politički identitet u oba smisla te reci.

1. mucne, krvave gradske borbe između kvartova i ulica, sa vrlo tužnom sudbinom pripadnika onih etničkih grupa koje bi se u situaciji gradskih borbi zatekle neorganizovane i nenaoružane;
2. neselektivno uništavanje ili proterivanje citavih sela.

Rat nikako nije smeo da se desi, a posebno ne u Bosni!

Ali kada je on ipak izbio, pocela je eksplozija izbeglickih kretanja, koja su, kao i u svim ostalim jugoslovenskim ratovima, sledila logiku *etničkog teritorijalnog grupisanja*. To je znacilo da su ljudi prognani, ili beže, ili u pravcu svojih maticnih republika ili u pravcu teritorija koje kontrolišu oružane snage njihove etnicke grupe. To je pak znacilo da su izbeglicka kretanja bila izuzetno dinamicna i kompleksna, buduci da su sledila neverovatno komplikovanu i promenljivu vojnu situaciju na terenu. Evo kako je izgledala vojna situacija u Hrvatskoj i Bosni aprila 1995. godine:

Areas of control in Croatia and Bosnia and Herzegovina, April 1995

Izvor: UNHCR (www.unhcr.ch)

Gornju mapu treba uporediti sa prethodnom da bi se stekla predstava o *pravcima* izbeglickih kretanja. Šematski možemo da kažemo da su etnicki Hrvati bežali (ili bivali prognani) ili u pravcu oblasti pod kontrolom hrvatskih snaga ili u pravcu Hrvatske (tj. onih njenih delova koji nisu bili zahvaceni ratom), da su etnicki Srbi bežali (ili bivali prognani) ili u pravcu oblasti pod kontrolom srpskih snaga ili u pravcu Srbije, dok su bosanski Muslimani bežali (ili bivali prognani) bilo u druge republike bivše SFRJ (pre svega Hrvatsku i Sloveniju), bilo u oblasti pod kontrolom muslimanskih snaga, bilo u inostranstvo. Jedina anomalija u ovoj logici etnickog grupisanja jesu izbeglicka kretanja bosanskih Muslimana prema Hrvatskoj, ali treba reci da se to dešavalo u periodu *pre* izbijanja borbi između muslimanskih i hrvatskih oružanih snaga.¹³

No, ni gornja mapa nije verna graficka predstava *konacnog* teritorijalnog rasporeda etnickih grupa na teritorijama zahvacenim ratom jer su se nakon aprila 1995. godine desila dva velika događaja:

1. ofanzivne akcije hrvatske vojske *Oluja* (maj 1995) i *Bljesak* (avgust 1995), tokom kojih je izbegao najveći deo preostale srpske manjine u Hrvatskoj;¹⁴
2. sklapanje Dejtonskog mirovnog sporazuma, novembra 1995, kojim je definitivno skrojena politicka mapa Bosne i Hercegovine, što je izazvalo dodatna izbeglicka kretanja.

*

Jedna od krupnih demografskih posledica raspada Jugoslavije i jugoslovenskih ratova jeste *etnicka teritorijalna homogenizacija*. U Bosni i na Kosovu etnicka homogenizacija je bila totalna (Kosovo) ili gotovo totalna (Bosna). Na Kosovu su preostali pripadnici ne-albanskih etnickih grupa (Srbi u ogromnoj vecini) grupisani na severu pokrajine, kao i u okviru nekoliko izolovanih, numericki slabih enklava razbacanih po Kosovu. Što se tice Bosne, ona je Dejtonskim sporazumom podeljena na dve oblasti: Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine. Iako za sada ne raspolažemo preciznim numerickim podacima kojima bismo potkrepili našu analizu,¹⁵ sve ono što znamo o Bosni nas

¹³ U oktobru 1992. godine HVO (oružane snage bosanskih Hrvata) napao je bosanske Muslimane u opštini Prozor. Usledio je oružani sukob HV-a i HVO-a sa oružanim snagama vlade BiH koji se završio februara 1994. sklapanjem Vašingtonskog sporazuma.

¹⁴ Ovde se necemo upuštati u diskusiju da li su ti ljudi bili žrtve etnickog cišenja ili su sami odlucili da napuste Krajinu, u sklopu unapred pripremljenog plana, kako to tvrdi Dr. Dražen Živic u svom radu "Velicina, uzroci i posledice iseljavanja/izbjega Srba iz Hrvatske" (www.hrz.hr/aktualno/zivic1.htm). Ono što je bitno jeste to da su ti ljudi ostali bez svojih domova i *de facto* postali izbeglice.

¹⁵ Naime, dugo najavljivani bosanski popis koji je trebao da bude održan 2001. godine sve do danas (februar 2005) nije sproveden.

navodi na pomisao da je većina bosanskih Srba grupisana u Republici Srpskoj, dok je većina bosanskih Muslimana i Hrvata grupisana u bosansko-hercegovačkoj Federaciji, čija je etnička situacija dodatno iskomplikovana time što su Hrvati uglavnom grupisani na jugu, u okviru bivše «Hrvatske Republike Herceg-Bosne».

U stvari, postoje samo dva veća mesta u Bosni gde bivše zaracene strane nastavljaju da žive zajedno. To su Mostar (koji je *de facto* «podeljeni grad», u stalnom stanju napete ravnoteže između Muslimana i Hrvata) i Brčko (koje je pod direktnom upravom međunarodne zajednice i služi, mogli bismo reći, kao svojevrsan izlog njenog mirovnog uspeha u Bosni). Svuda drugde u Bosni – barem za sada - zajednički život stvar je prošlosti. Naravno, mislimo na zajednički život u iole značajnijim numeričkim proporcijama.

Ali, etnička homogenizacija nije bila samo stvar teritorija na kojima su se odvijale oružane borbe. Takva je sudbina snašla i neke druge republike i pokrajine bivše Jugoslavije. Pogledajmo etničke većine po Popisu iz 1991, uporedene sa brojevima na prvim sledećim popisima:

A. Republika	B. Vecinska etnička grupa	C. Učešće vecinske grupe u ukupnom stanovništvu republike (1991) ¹⁶	D. Učešće vecinske grupe u ukupnom stanovništvu republike (2002)	E. Razlika (D-C)
Slovenija	Slovinci	87.55 %	83.06 % ¹⁷	- 4.49 %
Hrvatska	Hrvati	78.09 %	89.63 % ¹⁸	+ 11.53 %
Srbija (centralna Srbija)	Srbi	88.91 %	89.48 % ¹⁹	+ 0.57 %
Srbija (Vojvodina)	Srbi	56.79 %	65.05 % ²⁰	+ 8.25 %
Srbija (Total)	Srbi	72.85 %	77.26 % ²¹	+ 4.41 %
Makedonija	Makedonci	64.62 %	64.17% ²²	- 0.45 %
Crna Gora	Crnogorci	61.84 %	40.64 %	- 21.2 %

¹⁶ *Popis 1991*, Savezni zavod za statistiku, CD-ROM, Beograd, 1997.

¹⁷ *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija, 31. marec 2002.* (www.stat.si/popis2002/gradivo/POPIS-2002-PSO1.pdf).

¹⁸ *Popis stanovništva, kucanstava i stanova 2001.* (www.dzs.hr).

¹⁹ *K????? ?????????? ?????? 2002.* (www.statserb.sr.gov.yu/zip/esn31.pdf)

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² *????? ?? ?????????????, ?????????????? ? ?????????? ?? ?????????? ??????????, 2002 ??????,* www.stat.gov.mk/./zakon_popis2002.htm.

Ako iz ove tabele izostavimo Crnu Goru (cije je opadanje etnicke homogenizacije zapravo fiktivno)²³ i Sloveniju (gde se opadanje homogenizacije nije desilo numerickim povecanjem nevecinskih etnickih grupa),²⁴ primeticemo pre svega da se najveca homogenizacija odigrala u Hrvatskoj i Srbiji.

Promene u Hrvatskoj su pre svega posledica opadanja broja Srba od 581 663 (12.15 % stanovništva), koliko ih je bilo 1991. godine, na 201 631 (4.54 % stanovništva), koliko ih je bilo po hrvatskom popisu iz 2002. godine.²⁵ Drugim recima, u medupopisnom periodu Hrvatska je ostala siromašnija za 380 000 Srba. Najveci broj ovih ljudi izbegao je tokom i nakon rata u Hrvatskoj, pri cemu je najveci broj otišao u Srbiju, a jedan manji deo u one delove BiH koji su po Dejtonskom sporazumu ušli u sastav Republike Srpske. Ujedno, odlaskom tih ljudi Hrvatska je prakticno postala monoetnicka zemlja.²⁶

Što se Srbije tice, kao što to gornja tabela pokazuje, etnicka homogenizacija se pre svega odigrala u Vojvodini, severnoj srpskoj pokrajini. Da bismo objasnili etnicku homogenizaciju u Vojvodini, moramo imati u vidu bar dva procesa:

1. dolazak srpskih izbeglica iz Bosne i Hrvatske;

²³ Po popisu iz 1991, Crnogorci su sacinjavali 61.84 % stanovništva Crne Gore, a Srbi 9.29 %. Po crnogorskom popisu iz novembra 2003. godine (ciji rezultati još uvek nisu stavljeni na internet ali jesu zvanicno izneti i komentarisani u štampi) bilo je ukupno 672 656 stanovnika Crne Gore, od cega 273 366 Crnogoraca (40.64 % stanovništva) i 201 892 Srba (30.01 %). Otkud taj spektakularan pad broja Crnogoraca i podjednako spektakularan porast broja Srba? Odgovor je u tome što se, nakon višegodišnjeg politickog konflikta između pristalica nezavisnosti Crne Gore i zagovornika njenog ostajanja u zajednici sa Srbijom, neki stanovnici Crne Gore, koji su se na Popisu iz 1991. izjasnili kao Crnogorci, na popisu iz novembra 2003. izjasnili su se kao Srbi. Naime, 1991. godine su Crnogorci zajedno sa Srbima cinili 71.13 % stanovništva, a 2003. godine ih je zajedno bilo 70.65 %. Ocito je, dakle, da se radi o jednom istom kontingentu ljudi unutar koga su varirala samoodredjenja «Crnogorac» ili «Srbini».

²⁴ Naime, u odnosu na 1991. godinu, desio se pad broja pripadnika svih nacionalnih manjina izuzev Bošnjaka i Albanaca (i u zanemarljivo maloj meri Rusa, Nemaca i Ukrajinaca). Ali ni numericki porast ovih manjina nije toliko da bi objasnio tako veliki pad ucešca Slovenaca u opštoj populaciji. Odgovor je u tome što je, u odnosu na Popis iz 1991, broj osoba koje su se deklarirale kao Slovenci opao za 58 294, dok je, s druge strane, broj onih koji “nisu želeli da odgovore» porastao od 0 (buduci da takva mogucnost na ranijim popisima nije postojala) do 48 588. Najzad, u odnosu na popis iz 1991. godine broj osoba “nepoznate” narodne pripadnosti porastao je sa 42 355 na fantasticnih 126 325. Metodolška objašnjenja predstavljena na kraju popisnih rezultata ne daju, nažalost, nikakva objašnjenja o kategoriji “nepoznato”, tako da nismo u stanju da kažemo šta zapravo ona predstavlja i kako je uopšte moguće da 6.43% stanovništva u Sloveniji ima “nepoznatu” narodnu pripadnost.

²⁵ *Popis stanovništva, kucanstava i stanova 2001*, (www.dzs.hr).

²⁶ Naime, prva kategorija nakon “Srba” su “ostali neizjašnjeni” kojima je pripadalo 1.8% stanovništva. Za njima slede “ostali” (0.49%) i “Bošnjaci” (0.47%). Sve ostale deklarirane nacionalne manjine (Italijani, Madari, Albanci...) numericki su inferiorne u odnosu na Bošnjake. *Popis stanovništva, kucanstava i stanova 2001*, tabela «Stanovništvo prema narodnosti» (www.dzs.hr).

2. opadanje broja pripadnika nacionalnih manjina, pre svega Hrvata i narocito Madara. Po popisu iz 1991. godine, u Srbiji (bez Kosova) bilo je 101 053 Hrvata (1.29 % ukupnog stanovništva), od kojih je u Vojvodini živelo 74 226 (3.69% ukupne populacije Vojvodine). Godine 2002. u Srbiji (bez Kosova) živelo je 70 602 Hrvata (0.94% ukupne populacije), od kojih je 56 546 bilo u Vojvodini (2.78% populacije Vojvodine). Drugim recima, u međupopisnom periodu Srbija je osiromašila za 30 451 Hrvata, a ideo Hrvata u opštem stanovništvu Srbije je opao sa 1.29 % na 0.94%.²⁷ Što se Madara tice, njih je u 1991. godine u Srbiji (bez Kosova) bilo 345 376 (4.4% ukupnog stanovništva), od kojih je 340 946 živelo u Vojvodini (16.94 % svih Vojvodana). Godine 2002. u Srbiji (naravno, bez Kosova) živelo je 293 299 Madara (3.91% stanovnika Srbije), od kojih je 290 207 bilo u Vojvodina (14.28% Vojvodana). Drugim recima, u međupopisnom periodu Srbija je osiromašila za 52 077 Madara.

Ipak, i pored povećane etnicke homogenizacije, Vojvodina, pored Makedonije (koja je, zapravo, veoma nestabilna *bietnicka* zemlja), ostaje etnicki najraznovrsnija teritorija bivše Jugoslavije.

Medutim, ne možemo a da ne primetimo da nakon završetka ratova srpska manjina u Hrvatskoj i hrvatska manjina u Srbiji prakticno i ne postoje. Neko bi mogao cinicno primetiti da su Hrvatska i Srbija vrlo uspešno «razmenile» stanovništvo, a mi se možemo zapitati da li je dalja etnicka homogenizacija neizbežna sudbina bivših jugoslovenskih zemalja? Mislimo da odgovor na ovo pitanje zavisi pre svega od odgovora na sledeca dva pitanja:

1. Da li ce procesi repatrijacije izbeglica i interno raseljenih lica dovesti do kakvog-takvog povratka predratne etnicke mešavine?
2. Da li ce se u zemljama bivše Jugoslavije desiti dinamicni ekonomski razvoj koji bi, uz tolerantnu i neksenofobicnu politicku klimu, doveo do nove otvorenosti medurepublickih granica i mogucnosti zasnivanja života na nekom drugom mestu?

Sigurno je da se nijedan od tih procesa, ni pored kontinuiranog i dovoljnog angažmana medunarodne zajednice, ne može desiti bez *iskrene privrženosti*

²⁷ Izvesno je da se makar deo vojvodanskih Hrvata iselio pod raznim oblicima pritiska, licnih napada i zastrašivanja koji se mogu okarakterisati kao "etnicko cišćenje". Radilo se, naime, o žiteljima nekoliko vojvodanskih sela koji su, suoceni sa napadima od strane pripadnika ultranacionalisticke Srpske radikalne stranke, napustili Vojvodinu. O ovome vidi detaljne izveštaje koje je publikovao beogradski Fond za humanitarno pravo: *Pod lupom: kršenje ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije 1991-95*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 1997.

lokalnih politickih autoriteta idejama multietnicnosti, gradanskog društva i poštovanja ljudskih prava.

Optimizam ili pesimizam u pogledu razmatranih pitanja licna je stvar svakog pojedinca.

LITERATURA

2003 global refugee trends - overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR, UNHCR (www.unhcr.ch)

K?????? ?????????? ?????? 2002, (www.statserb.sr.gov.yu/zip/esn31.pdf)

Pod lupom: kršenje ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije 1991-95, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 1997.

Popis 1991, Savezni zavod za statistiku, CD-ROM, Beograd, 1997

????? ?? ?????????????, ?????????????? ? ?????????? ?? ??????????
? ??????????, 2002 ?????? (www.stat.gov.mk/./zakon_popis2002.htm)

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija, 31. marec 2002
(www.stat.si/popis2002/gradivo/POPIS-2002-PSO1.pdf)

Popis stanovništva, kucanstava i stanova 2001 (www.dzs.hr)

Pellet, A. “The Opinions of the Badinter Arbitration committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples” (www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html)

Refugee trends 1 January – 30 June 2004 - refugee populations, new arrivals and durable solutions in 81, mostly developing, countries, UNHCR (www.unhcr.ch)

Refugee trends 1 January – 30 September 2004 - refugee populations, new arrivals and durable solutions in 73, mostly developing, countries, UNHCR (www.unhcr.ch)

Rich, R. “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union” (www.ejil.org/journal/Vol4/No1/art4.pdf).

Živic, D. “Velicina, uzroci i posljedice iseljavanja/izbjega Srba iz Hrvatske” (www.hrz.hr/aktualno/zivic1.htm).